

Aksel Meibom

J. ANKER LARSEN

UIT HET DEENS VERTAALD

door

HANS NOTERMANN

1954

NYT BOGFORLAG

Martin N. Hansen

ODENSE

Voorwoord.

Dit kleine geschrift moet beschouwd worden als hulde aan J. Anker Larsen ter gelegenheid van zijn 80^e verjaardag.

Het geschrift heeft niet de pretentie een literair kritisch werk te zijn. Het bespreekt niet ieder werk van de schrijver grondig; het wil wijzen op zijn basisvisie en is geschreven door een gewone lezer, die de drang voelt om alleen maar te proberen een klein beetje van de schuld, die het Deense volk ten aanzien van J. Anker Larsen heeft, af te lossen.

Als het kan prikkelen de mensen te corrigeren, zodat ze hem de plek geven, die hij in de Deense literatuurgeschiedenis verdient, dan zij het vergeven, dat dit geschrift zo onvolkomen is.

(noot van de vertaler):

Aksel Meibom is pedagoog, en schreef in 1949 het boek: De opvoeding in het eerste levensjaar.

Begonnen als onderwijzer op een lagere school, werd hij directeur van een L.B.O.

Er verscheen een groot aantal artikelen van zijn hand, waarin hij betoogde, dat de geestelijke invloed binnen de opvoeding elementair is.

“Als de scholen geen geestelijke boodschap overbrengen, zullen de mensen zich overgeven aan materieel egoïsme, en het daarmee verbonden geweld zal daarvan het gevolg zijn.”

Dit leidde er o.a. toe (in 1967), dat verscheidene L.B.O. scholen kostscholen werden.

J. Anker Larsen en de kritiek.

Wat heeft de zogenaamd ter zake kundige kritiek niet aan te merken gehad op mannen als Grundtvig, Carl Nielsen, J. F. Willemsen en J. Anker Larsen. Maar het zou met de twee laatst genoemden niet zo gaan als met de twee eersten, dat er mettertijd “gezelschappen” werden opgericht, die de dokterstitel aan hen verleenden.

Het is gemakkelijk genoeg en in zekere zin dankbaar, om gebreken aan te wijzen in een kunstvorm, die uitdrukking probeert te geven aan het onzichtbare. Het is moeilijker voor de geleerde en de “verder ontwikkelde” om met al zijn vergelijkingsproblemen zijn kritische zintuigen te overwinnen en zich spontaan over te geven aan de boodschap van het kunstwerk.

Hoe zeer men die kritische zintuigen ook kan waarderen als een goed en noodzakelijk controleapparaat, het geeft toch ook in feiten en relaties aan hoe die kritiek — ondanks diens klaarblijkelijke verslaggeving — zichzelf tegenspreekt, en men wordt herinnerd aan iets van geestelijk gezag, in tegenstelling tot de onmacht van de deskundigheid.

Denkt men aan J. Anker Larsens kunst en diens boodschap, dan is er veel om kritiek op te geven, zonder een hoeveelheid voorbehoud aan te kunnen voeren. Het kan zeker deprimerend werken op hen, die bij hem uitdrukking vinden voor hun zielsleven; maar er is niets anders te doen voor zulke levende, spontane mensen, dan proberen te begrijpen, dat de rijkdom, die ze vinden bij deze schrijver, slechts gevonden wordt door hen, die gemeenschappelijke ervaringen met hem hebben.

Het zijn immers geen hersenspingsels, waar hier sprake van is, maar van *het zijn*. Hersenspingsels kun je wenden en keren, bewijzen en ontkennen. Dat kan bij beleving en het zijn niet. Dat is een vraag van erkenning of ontkenning. En hij, die niet erkent vanuit zijn eigen ervaring, zal natuurlijk zijn voorbehoud hebben, en hoe “geleerder” men is, des te meer voorbehoud en bezwaren men zal hebben, tenzij men zijn geleerdheid heeft kunnen overwinnen en zich overgeeft aan een spontane ervaring, erkenning en zijn, — een gelukkige eigenschap, die de geleerde beperkt heeft gekregen, maar die gegeven is aan de eenvoudige.

Het is met J. Anker Larsens kunst en dan vooral met zijn grootste werk *De steen der wijzen* als met J. F. Willemsens *Het grote reliëf*.

Beide boeken vinden deskundigen psychologisch interessant, — meer durft men niet te zeggen, want stel je eens voor, dat iemands smaakkader en richtingkader zou barsten; men durft niet te zeggen of kan misschien van louter kennis niet zien, dat hier voor één keer een aanklacht wordt uitgesproken tegen

de hedendaagse verstandsmens en een verkondiging wordt gegeven van het godsonheil.

Zoals Willemsens reliëf de spanningen laat zien tussen de onvruchtbare, koude intelligentsia en de eenvoudig mystieke levengevende macht, zo laat Anker Larsens kunst de spanning zien tussen de doodskleren van de dogma's en de directe levensbron van de religie.

Willemsens reliëf is geen altaarstuk, maar ondanks dat toch een geschrift dat beschrijft, hoe wij knielen als verdoemden, maar ook uitverkoren zijn tot opstanding.

Anker Larsens kunst is geen gewone, christelijke literatuur, maar toch wel een verkondiging van geloof, die sterker is dan menig Israëlitisch werk.

Men herinnert zich Henning Kehlens prachtige plaatsbepaling van *De steen der wijzen* in 1923: "Misschien is het geen toeval, dat deze roman in hetzelfde jaar is verschenen, als de toren van Jensen-Klints grote Grundtvigskerk in Bisbebjerg is verrezen; want het is een dorpsverhaal van deze allure, wat Anker Larsen heeft willen schrijven."

Hij, die het innerlijke Denemarken wil kennen en zich niet laat verblinden door de officiële, oppervlakkige cultuur van de opgewonden discussies, komt niet om de stille en rustige Anker Larsen heen.

J. Anker Larsen
en de periode 1900 — 1950

In een tijd, die zijn licht liet schijnen over schrijvers, die met hun boeken een boodschap hadden, zodat de lezer voelde, dat er in het boek werkelijk iets was "om de tanden in te zetten", zou deze schrijver op moeten vallen; men kan zich beslist verwonderen over de stilte rond de schrijver J. Anker Larsen.

Het was pas in 1923, toen hij met *De steen der wijzen* van de grote roman concurrentie won, dat men hem opmerkte, en dat gebeurde nog het meest op grond van het sensationele en niet zo zeer op grond van zijn kunst.

Er kunnen heel goed bezwaren gemaakt worden tegen de stijl, taal, opbouw en compositie in J. Anker Larsens boeken; maar datzelfde heeft men ook gedaan bij andere boeken van schrijvers, wiens literaire waarde toch hoog aangeslagen wordt. Denk bijvoorbeeld aan Jakob Knudsen. J. Anker Larsen heeft met hem gemeen, dat hij zich bezig houdt met problemen, die serieus betrekking hebben op de mens.

Het is beschamend, dat in de Deense literatuurgeschiedenis, zelfs in die van latere jaren, J. Anker Larsen volkomen ontbreekt, of hoogstens terloops

genoemd wordt. Het probleem is, dat hij niet past in de literaire hokjes en daarom moeilijk te plaatsen is.

Hij zou gewoon zijn eigen hoofdstuk moeten hebben.

J. Anker Larsen heeft nooit gevist naar populariteit, maar alleen zijn werk gedaan, daartoe gedreven door een innerlijke macht. Misschien is dat de verklaring voor het feit, dat zijn kunst onopgemerkt is gebleven. Maar er zijn andere oorzaken, die wezenlijker zijn.

Daar is dus de kwestie van de stijl. Maar de werkelijke steen des aanstoots in zijn boeken is wel de religieuze strekking. Wij hebben gezien, dat de schrijvers met een politieke en sociale strekking de hemel in geprezen werden, en naturalistische schrijvers zijn in alle toonaarden geprezen; maar men wil verschoond blijven van de religieuze tendens en vooral als dat religieuze niet strookt met de gangbare leerstellingen. En zo is de waarheid dan toch, dat er niet veel schrijvers zijn, die onze zogenaamde verlichting er zo van langs heeft gegeven als hij, maar er zelf ook van langs heeft gekregen, toen hij een antwoord kon geven aan hen, die *de verborgen God* en *het eeuwige leven* zoeken.

De stilte rond J. Anker Larsen, wiens schrijversschap zich uitstrekt over de eerste vijftig jaren van deze eeuw, is het beste bewijs, hoe extravert en vluchtig wij in diezelfde tijd zijn geworden.

Johannes V. Jensen was de grote, verblindende naam. Hij was de man van “ontwikkeling”, en “voortgang”. In het bijzonder in *Gråbølle sogn*, geschilderd in één van zijn mythen, bespeurde hij met een zekere vreugde de veramerikanisering van het oeroude dorpje tot een modern stationsstadje. Maar in dezelfde 50 jaar, waarin hij domineerde, kwam J. Anker Larsen heel stilletjes en probeerde de mensen te laten zien, dat het eigenlijke leven niet het jachtige gehaast en gedreun van machines is, geen Gråbølle sogn met zijn grotestads fratsen, maar dat het groeit in het menselijk gemoed, en dat de groeivoorwaarde ligt in de stilte, die *hij* zoekt in *Skrøbely sogn*, het kleine dorp, dat hij keer op keer terug laat keren in zijn boeken.

Het is niet zo, dat J. Anker Larsen een reactionair is. Hij leeft aangepast in een technische wereld en is blij met zijn lijf. Maar hij weet tevens, dat hij een ziel heeft. Hij verstond de moeilijke kunst om te leven in die volle dimensie van tijdelijkheid en eeuwigheid, lichaam en geest — samengesmolten vormen die voor hem de *werkelijkheid*. En toch was er niets aards, dat zijn vreugde over de eeuwigheidsbeleving kon overstralen; hij weet, net als Grundtvig, dat de geest beter is dan vlees en bloed.

Toch hebben literatoren tot nu toe niet geweten, hoe ze zich op moesten stellen ten opzichte van die J. Anker Larsen. Ze waren verblind door het modieuze

“realisme”. En de leraren waren niet beter. Ze wisselden poëzie in voor populair wetenschappelijk en sociaal gepraat. Of was men bang om in conflict met de geestelijkheid te komen? In elk geval was hij te lastig, te origineel, en te “onwettelijk” voor die welvaartstaat, waar de moderne mens van droomt. Maar als deze mens zijn rol uitspeelt, zal men naar hem luisteren. Hij heeft tijd om te wachten. Het echte in de kunst is altijd tijdloos, en geen Deense schrijver heeft, als hij, gezocht naar het tijd-, ruimte- en plaatsloze, zelfs naar de eeuwigheid. In de loop der tijd gaven de geleerden veel benamingen aan J. Anker Larsen: pantheïst, theosoof, antroposoof, mysticus. Men gaf hem een stempel en dacht zo klaar te zijn met hem. Theologen probeerden zich op die manier van hem af te maken. Na al deze geschriften kon men hem toch geen christen noemen. Zelf is hij nooit klaargekomen met “die vreemde Jezus”.

J. Anker Larsen heeft meer begrip voor de kerk, dan de kerk voor hem. En laten we afwachten, of de kerk hem niet op een dag leert waarderen, zoals de school veel kan leren, als het probeert het innerlijk van het kind te begrijpen. Zeker komt hij soms mistig over; maar wie doet dat niet, die naar het onzichtbare in het leven zoekt? Laten zijn woorden en beelden soms vreemd en verbloemd zijn, als tegenprestatie heeft hij meestal een helderheid, die de ogen van de lezers opent.

J. Anker Larsens werk is als een boog, waarvan de hoogste spanning zijn grote werk *De steen der wijzen* is. Zijn eerdere, kleine boeken zijn voorwerk, probeersels, en leiden tot het grote. Zijn boeken, die erna zijn verschenen, zijn aanvullend, rustig en afsluitend. Het zou verstandig zijn de kleine boeken te lezen, alvorens men aan de slag gaat met de grotere werken.

Er is bij hem een overeenkomst en een rode draad door het oeuvre, een levensspeurtocht en een levenswijsheid, die afgebakend wordt door dat ene woord: God.

In het hele oeuvre is de brandende vraag aanwezig, die hij in *De steen der wijzen* de kandidaat in de mond legt: “Is het religieuze gevoel bezig om thuisloos te worden, misschien zelfs bezig om totaal te verdwijnen?” Het is die vraag, die loopt van de Oost-Europese Berdjajef tot de West-Europese Albert Schweitzer, door het tegelijkertijd teisterende en kreunende Europa.

Kunnen de Deense literatuurhistorici het zich veroorloven een schrijver weg te laten, die zich bezig houdt met een zo vitale vraag?

J. Anker Larsen heeft enkele kleinere verhalen geschreven, die ieder voor zich wijzen op het centrale in zijn hele oeuvre. We halen het verhaal *Macht* aan. Wij grijpen allemaal in meer of mindere mate naar macht in de betekenis van *uiterlijke* macht, terwijl velen er in slagen te denken aan de waarde, die ligt in de *innerlijke* macht, die gelegen is in de geestelijke mondigheid.

In het verhaal *Macht* voelen zijn zintuigen de macht van de geest en de geest van de mens, het is een lofprijzing voor de mens, die niet alleen maar de zichtbare wereld kent, maar ook de onzichtbare, en die de onzichtbare wereld en de onzichtbare levenskracht, die wij geest noemen, niet beperkt door strenge en harde leerstellingen, maar die open staat voor alles van onzichtbare aard, we kunnen ook zeggen: overgave aan God en het eeuwige zijn, niet als iets in het hiernamaals, wat we eens zullen bereiken na onze dood, maar als iets, dat nabij is en werkt in het hier en nu.

In *Macht* heet die persoon, waarin die onzichtbare macht werkt, *de kandidaat*. Wij treffen de kandidaat of zijn geestelijke evenknie aan in al zijn boeken. Hij is een mens, die aan land is gespoeld in de gemeente. Niemand weet echt iets van hem, en zelf zal hij zeggen, dat hij niets kan en niets weet; maar het is duidelijk, dat het een mens is, die zijn ervaringen heeft gehad.

De kandidaat heeft een eigen rustgevende en levendgevende macht over mensen en over dieren, ja, zelfs over de zogenaamd dode dingen.

Het verhaal gaat over de ruïn van de burgemeester, die zich uit de boerderij losrukt en weg draaft over de velden. Niemand kan Blis in toom houden, uitgezonderd de kandidaat, en dat gebeurt niet, doordat hij achter Blis aan holt, maar door rustig over de velden te lopen en bij een poel te gaan zitten.

“Dat ziet er verdorie belachelijk uit”, zei de eerste knecht. “Ik geloof waarachtig, dat hij blijft zitten, tot het dier naar hem toe komt.”

“Onzin”, zei de burgemeester, die van alles op de hoogte is, wat tot de moderne verlichting behoort.

Maar Niels, de veeknecht, zei zacht en toch zo intens, alsof hij tot God sprak:

“Nu zou ik een jaar van mijn leven willen geven, om daar te zitten, waar hij nu zit en dan weten, wat hij doet.”

De burgemeester zond hem een hautaine blik. Maar waar Niels' ziel zich op dit moment bevond, werd niet getrouwd en niet samengewoond en niet het verschil gekend tussen barbarij en cultuur.

Hij zag alleen maar Blis naar de kandidaat toe gaan.

Op dezelfde manier worden mensen, die in nood verkeren of op een dwaalspoor zijn, naar de kandidaat toe getrokken.

In deze kleine schets zien we J. Anker Larsens visie op de dingen en de mensen. J. Anker Larsen, die zelf gestudeerd heeft, wil in en voor zichzelf niet de waarde van kennis onderschatten; maar hij is geen blinde aanhanger van onze zo vaak hoog geprezen cultuur. Er is iets, wat de burgemeester met al zijn moderne informatie over de mens niet kan, maar die zowel deze verlichte kandidaat, als die niet verlichte Niels Røgter hebben gevoeld: ze staan heel dicht bij het leven, omdat ze er open voor staan, terwijl de burgemeester met heel zijn verstand zich voor het leven heeft afgesloten.

De voorwaarde om ons niet af te sluiten voor het leven is, dat wij de openheid en het vertrouwen uit de kindertijd bewaren. Het gevaar bestaat, dat wij ons in al ons volwassen streven inkapselen in de eigen waardigheid; wij gaan geloven in

bankboekjes of vakbondsboekjes of het visitekaartje; alles draait zich op den duur om onze levenspositie en niet om het leven. Het kwalijkst is het natuurlijk, wanneer de dominee en de leraar daar in verstarren.

Zo horen wij in het verhaal *De Baai* over een kleine, blije en kwieke jongen, die Niels heet, en tenslotte dominee wordt. Hij ervaart, dat de mensen ontmaskerd worden, als ze geloven, dat de leer het leven is. Maar hij ervaart ook, dat zijn eigen leven mislukt is, dat hij wel kan denken en praten, maar toch al lang geleden aan het eind van zijn leven is gekomen — en op de dag des oordeels zegt de Heer: “Waar is Niels?” — “Ik ben hier,” zegt hij, “en dit is een verzameling dominee eigenschappen, waarvoor ik mij heb uitgegeven”. — “Nee,” zegt de Heer. “Het is mijnheer de dominee, hij is dood, als hij sterft; want ik heb geen deel aan hem; ik schep leven, maar ik heb nooit een levenspositie geschapen. Maar waar is die kleine, levendige Niels?” — En als hij dan rondkijkt om hem te zoeken, is er niets dan leegheid en duisternis — en “daarom heb ik niet gezegd, “het zij licht”, zegt de Heer.

Met zo'n verhaal richt J. Anker Larsen de schijnwerper natuurlijk niet alleen op een dominee, maar op ons allemaal, met de bedoeling dat wij, ieder van ons, voor onszelf duidelijk moeten maken, in hoeverre wij het leven bewaard hebben, midden in of ondanks onze levenspositie, die zo gemakkelijk ons troetelkindje wordt.

Datgene, wat onze openheid voor het leven moet bewaren, is naar zijn mening het gevoel voor het geestelijke en het religieuze gevoel. Maar deze eigenschappen schijnen meer en meer op te drogen in ons jachtige en zogenaamd verlichte mensenleven.

J. Anker Larsen is in de goede zin van het woord een volksschrijver, gezien vanuit de visie, dat hij door de menselijke en volkse terughoudendheid heen boort, tot op de bodem van het hart, waar niet meer gevraagd wordt naar hoog of laag, maar naar *de mens*.

Wanneer zullen de eilandbewoners tussen de Grote Belt en de kleine Belt hun schrijver uit Henninge op Langeland eens eren?

Het is immers hun taal die hij spreekt. Het zijn hun dorpen die hij schildert, — de vruchtbare velden, de greppelwallen, stenen muurtjes, hazelaarheggen, de groepjes knechten en meiden, en “het gesprek stroomt van alle groepen als een beekje, dat niets wilt en niets moet en daarom weg ruist op goed geluk . . .”

Als die vraag zich opdringt, is dat o.a. op grond van de tijdsverandering in onze cultuur, waar wij midden in staan en die zijn aanvang nam bij de eeuwwisseling: de botsing tussen geboortestreek en beschaving, tussen stil groeien en geforceerd tempo, een botsing, die het sterkst wordt gevoeld aan de randen van Denemarken — zoals ook aan de randen van Europa — wat Jutland betreft

zijn dat de schrijvers uit Limfjord, van wie de sfeer zich laat verklaren bij Johannes V. Jensens karakteristiek van Limfjords omgeving: “Hier, waar het verleden laat vertrok, en wijkt voor het gebruik van de nieuwe tijd.”

Hetzelfde is te zeggen over Bornholm met Martin Andersen Nexø. Verder kunnen we Thorkild Gravlund noemen van het uiterste Zeeland, Reersø, en Martin A. Hansen van Stevns. Verder Martin N. Hansen van Als bij de Zuid-Jutlandse kust. En tenslotte J. Anker Larsen van de zuidrand van het Funense eilandenrijk.

Alle genoemde schrijvers van de buitenrand raken het hart door de spanning tussen de oude en de nieuwe tijd te beschrijven. Er is iets, dat ze tegen de huidige mens moeten zeggen, voordat het te laat is.

J. Anker Larsen heeft zijn eigen rustige, maar gewichtige stem, waar nogal wat mensen naar luisteren — ook buiten Denemarken.

De kandidaat uit Skrøbely.

J. Anker Larsen keert keer op keer terug naar het Deense dorp, en heel vaak noemt hij dat dorp Skrøbely.

Er is een glimlach in die naam.

Hier zijn skrøbelige* mensen, vol ogenschijnlijke passiviteit en een heel klein beetje “ontwaakt christen”, vol fouten en gebreken, vol eigengerechtigheid, maar ook levend te midden van die zwakheden.

Met verfijnd geestelijk gevoel laat de schrijver zien, dat vaak de mensen, die niets “zijn” of niets “weten” of niets “kunnen”, het meest levend zijn, terwijl de schriftgeleerden en farizeeërs in al hun waardigheid en georganiseerd bestaan vaak te kort komen voor het leven. Zij hebben zich vertild aan hun levenstaak. Tussen alle personen, die we aantreffen in Skrøbely, is *de kandidaat* J. Anker Larsens woordvoerder.

Een kandidaat is eigenlijk iemand, *die op weg is*, en als hij de kandidaat opvoert voor ons, is dat om ons te vragen, *of wij stil willen staan*, of wij het vermogen hebben *levend* te zijn te midden of ondanks ons levenspositie en al onze bezigheden.

De kandidaat is een eenheid van menselijkheid en goddelijkheid, omdat hij de eeuwigheid in zijn leven heeft gekregen. Hij staat open voor het leven en hij is goed, zonder bijbedoeling. Hij is over de gewone menselijke verleiding, om ons af te sluiten, zoals kennis, opvattingen en gevoel voor rang en stand, heen

* Skrøbelig = broos, zwak

gegroeid; of wij verstikken onszelf in ons persoonlijke doel of de regels van de organisatie, waartoe wij behoren.

Wij jachten en jagen, in de hoop de steen der wijzen te vinden, de gouden sleutel, die het leven zal ontsluiten en geluk zal brengen; maar die is ons al lang gegeven, toen tegen ons werd gezegd, dat we moeten lijken op het onbedorven kind, het open, verwonderde, vertrouwensvolle, spelende kind, dat kan vertoeven in het nu.

Daarom is de kandidaat J. Anker Larsens goede vriend; want deze kandidaat is immers iets — hij is *kandidaat*; hij heeft een opleiding; toch is hij ook niets — want hij heeft geen machthebbende functie.

Men kan vanuit een zuiver praktisch en burgerlijk standpunt heel gemakkelijk een dergelijke persoon bekritisieren; maar ideematig betekent deze kandidaat, dat hij in één keer midden in het geheel is, en buiten het geheel, midden in het ware leven en buiten het zogenaamde leven.

De kandidaat staat tussen “het kerkhof en de speelplaats”, zoals het eerste hoofdstuk van *De steen der wijzen* heet, het kerkhof van de dood, dogma’s en verleden — en de speelplaats van de kinderen, het leven en de vooruitgang. De kandidaat heeft afgedaan met de ijdelheid en vergankelijkheid van deze wereld. Wij mogen veronderstellen, dat hij eens een functie heeft gehad, een ambt, waar hij waarschijnlijk onberispelijk in is geweest. Maar nu heeft het leven hem aan land gespoeld in de gemeente, waar hij geboren is. We zouden dat zo kunnen opvatten, dat hij nu eindelijk zichzelf gevonden heeft. Hij is begin veertig. “Zijn ogen maten de kerktoren, die één’s het hoogste was, wat hij kende; nadien had hij dingen gezien, die koener omhoog streefden; maar een herinnering aan warmte en beschutting lag over deze oude, zonbeschenen klokkentoren.” Er is in deze woorden — zoals in zo veel andere van dergelijke uitingen van de schrijver — een blijk van eerbied voor de kerk, waar hij wel van af gegroeid is en die hij soms kan uitmaken voor één of ander dood wezen. Maar J. Anker Larsen wil daarmee niet zeggen, dat je de kerk kunt missen. Hij heeft er alleen angst voor, dat de kerk, met zijn dogma’s en uiterlijke vorm, een graf zal worden, zoals de andere graven, die op het kerkhof liggen.

Het is misschien juister om te zeggen, dat hij er bang voor is, dat de mensen het leven zullen zoeken op andere plaatsen dan in de kerk, waaraan in de loop der tijd het woord gemeente verbonden is, wat van het woord zoeken komt.*

De kandidaat leeft “een zalig leven, met God als basis, en sterft slechts, om eeuwig te leven”. Hij leert ons, dat onze doelen en al ons streven, de vrede en het leven voor ons mensen verstoort. “Ons doel is ons vergankelijke leven. Wij zien niet de wereld, waarin wij leven. Wij zien slechts datgene, wat ons doel bevordert of belemmert. De dingen zijn voor ons vermomd.” Zo zegt de kandidaat het in het mooie verhaal *Bloemen uit het paradijs*, waarin het

* Hier wordt het woord søge = zoeken bedoeld, waar het woord sogne = gemeente, parochie, van af geleid zou zijn. (noot van de vert.)

christendom van de oude dominee Lundgaard zich goed verdraagt met de religiositeit van de kandidaat.

Nu zou men van mening kunnen zijn, dat de kandidaat, — opgewekt laconiek — over zichzelf kan zeggen, dat hij het mooiste domineestalent heeft, zelfingenomen is, of dat hij zichzelf serieus neemt; maar hij is als de schrijver: vol humor, uitgelaten vrolijk en diep ernstig, kerngezond naar lichaam en ziel. Een mens met bijzondere eigenschappen kan er natuurlijk niet onwetend over zijn, dat hij deze eigenschappen bezit, en een mens met een rijke geestelijke ontwikkeling kan er niet onwetend over zijn, dat hij een groter levensinzicht heeft verkregen dan anderen. Maar J. Anker Larsen weet ook heel goed, dat wij niets hebben om trots op te zijn; alles is een gave van God.

Maar mensen, die star aan hun principes vasthouden, zullen koppig ontkennen J. Anker Larsen en de kandidaat als christenen te aanvaarden.

Verwonderde Jezus zich niet eens over een Romeinse hoofdman en zei:

“Waarlijk ik zeg U, dat in heel Israël nergens een zo groot geloof gevonden wordt.” En toen zei hij er ook nog bij, dat “de kinderen van het koninkrijk” niet waardig zullen zijn om samen aan te liggen met velen uit “oost en west”.

Het is niet zo maar te zeggen, wat “ontwaakt christen” inhoudt, het laat zich in elk geval niet op een algemeen menselijke manier “controleren”.

De kandidaat examineerde de mensen uit Skrøbely niet; hij leefde alleen maar tussen hen en was in de ban van dat ene wat nodig was: het leven, het Godsleven, en daarom was zijn woord machtiger dan dat van anderen.

Met open deur.

Na die jarenlange stilte rond J. Anker Larsen moet gezegd worden, dat het een gelukkige greep was van de uitgeverij Gyldendal, dat men het passend vond om bij de 80^e verjaardag van de schrijver een vierde herdruk van zijn boek *Met open deur* te laten verschijnen en bovendien in een prachtige uitvoering, zoals een boek behoort te zijn, dat een extract is van zijn hele productie.

Het is een gelukkige greep, deels, omdat het lange tijd onmogelijk was om in het bezit van een boek van deze stille schrijver te komen, en deels — en meer — omdat dit kleine boek, dat voor de eerste keer in 1929 verscheen, vandaag de dag nog hoogst actueel is in de gaande discussie over tijdelijkheid en eeuwigheid.

Als men de literaire, theologische en humanistische discussies in onze tijd beluistert, dan zou men geloven, dat *Met open deur* vandaag geschreven is, en niet 30 jaar geleden. Dat toont onze stagnatie op al deze gebieden, en het werkt nogal komisch, dat de reclame, die de uitgever aangebracht heeft op de omslag van het boek, bij monde van Martin A. Hansen, Poul la Cour en “de zeer jonge schrijvers”, hem in de haven bij de moderne lezers probeert binnen te loodsen. Zo omgekeerd kan deze wereld zich gedragen. J. Anker Larsen was zijn tijd ver

vooruit. Het is verheugend, dat er nu op zijn 80^e verjaardag een beetje rechtvaardigheid geschiedt.

Op het grote kritische werk als van J. Anker Larsen wachten wij voortdurend. Vilh. Grønbech kon het geschreven hebben. Nu, na zijn dood, moeten we genoeg nemen met zijn voorwoord in *Met open deur*.

Grønbech komt in dit voorwoord direct tot de kern van de zaak als hij zegt: “Hier komt een man, die begrepen heeft, dat de eeuwigheid kan gedijen tijdens de dagelijkse interessen en bezigheden en in de mens een steeds stromende bron is, die het leven nieuw houdt”. En dan verwerpt Grønbech de algemene opvatting, dat mystiek synoniem is aan vage praat en verwant aan onzin. Hier werkt zijn woord als een frisse bries over de sceptici en alle verstandelijke terughoudendheid voor J. Anker Larsen, die een onverbeterlijke mysticus is — als men dat zo mag zeggen; want wij zijn het immers, die het nodig hebben om, in al onze voortreffelijkheid en zogenaamde verlichting, te “verbeteren”. “Een mysticus verloochent nooit de wetenschap en het gezonde gevoel, maar zegt alleen, dat er meer is dan de stukjes en de veelvuldigheid.”

In dit verband kan het misschien interessant zijn om te ervaren, dat een mysticus als J. Anker Larsen niet “geestelijker” is tijdens zijn schrijven, dan tijdens zijn, vele jaren beoefende, bokssport, waar nogal wat mensen verbaasd over zullen zijn.

In het geheel genomen schijnt niets menselijks hem vreemd geweest te zijn, wat, in alle duidelijkheid, blijkt uit zijn kleine boek.

Met open deur is een van de meest oprechte bekentenissen uit de Deense literatuur. We hebben het te danken aan vrienden, die J. Anker Larsen aangemoedigd hebben om dit boek te schrijven over een onderwerp van zo persoonlijke aard, dat hij hier alleen over wilde praten in de stille beslotenheid van zijn kamer; maar een vriend zei figuurlijk tegen hem: “Laat de deur open staan, het kan zijn, dat een ander buiten zin heeft om stil te blijven staan en te luisteren.” En toen ging de schrijver vertrouwelijk praten — met open deur. Als men het boek leest, dan is het werkelijk, alsof men luistert naar een gesprek, dat nu eens opgewekt, dan weer zeer ernstig is, en intussen komt er “een goed verhaal” als onder goede vrienden, en er zijn passages in het boek, die uitermate geschikt zijn om voor te lezen. Het is een boek, dat velen af kan helpen van letterslavernij, pedanterie en gelijk willen hebben en om hen levend en nieuw te houden.

Het boek voert een gesprek over de opvoedingsvraag, die bijna verstomd is sinds de dagen van Grundtvig en Kold. Nu bezwijken huis en school voor de opvoeding van de “energiemens”, die zich moet redden in “de strijd om het bestaan”. Het kind leert goed te ademen met zijn tijdelijke longen. Maar die andere, die “eeuwige longen”, wie let daar op? Dat vraagt J. Anker Larsen. En hiermee zijn wij aangeland bij de kern van het boek.

Met open deur is een religieus geschrift.

J. Anker Larsen is van “de familie van eeuwigheidsontdekkers”, en zijn levensvolheid is zo rijk, dat hij verheugd de prijs daarvoor betaalt: opgeven van alles, wat men beschouwt als waardevol: kennis, “begaafdheid”, gevoel van eigenwaarde. Hij heeft op zijn lange weg naar de levensvolheid gezien, dat, toen de meester weg was, de opvattingen over hem belangrijker werden dan de religiositeit.

Daardoor komt het, dat nu eens de een, dan weer de ander met een opgeheven wijsvinger naar hem wijst: want hij heeft niet het juiste geloof, wat begrepen moet worden als: “*mijn*” geloof, “*ons*” geloof, — en dus moet hij gekastijd worden.

Maar een man als J. Anker Larsen kun je niet in een hokje zetten. Niets is hem onverschilliger dan een levensbeschouwing. Zijn leven is *het zijn*, en hij heeft slechts een glimlach over voor alle discussies.

Hij bouwt een praktisch en feitelijk leven op en heeft niet alleen maar een levensbeschouwing.

Een levensbeschouwing blijft toch altijd maar een afgeleide van iets groots en daarom slechts een stukje inzicht, terwijl hij leeft met een totaalvisie en met een beleving van het NU als een eeuwige werkelijkheid, waar de dood niet scheidt als voor zo velen, die pas na de dood gunstiger omstandigheden verwachten dan in het tijdelijke leven en van langere duur.

“Ik ben niet geïnteresseerd in langere duur”, zegt J. Anker Larsen, “maar in de eeuwigheid. En de eeuwigheid is NU en toegankelijk. Samensmeltend met de tijdelijkheid vormt het *de werkelijkheid*.”

Hij verloochent het tijdelijke niet, zet het alleen maar op zijn plek.

Er zijn twee politiemannen, waar hij zich voortdurend voor in acht neemt, en dat zijn *ruimte* en *tijd*, die goed voor ons kunnen zijn; maar als we niet oppassen, leggen ze ons aan banden.

J. Anker Larsens beleving van het NU als eeuwigheid is het sterkst bij hem, als hij “zich niet iets bijzonders voorneemt”. Maar het ongeluk bij de moderne mens is, dat wij ons altijd iets voornemen. Het is, zoals Kumbel* zegt:

Wat helpt het allemaal
Jouw schranderheid en weten
Als je tijd verspilde
En dat had vergeten.

J. Anker Larsen laat ons het zogenaamde kwieke kereltje zien, dat altijd rusteloos actief is; daar hebben wij in het algemeen bewondering voor; vooral, als hij het eenmaal “ver gebracht” heeft. Maar, zegt de schrijver: “De tijd die hem schiep, heeft ook de mogelijkheid tot zijn verlossing geschapen; hij kan

* Pseudoniem voor de Deense schrijver Piet Hein, nazaat van onze eigen Piet Hein. (noot van de vert.)

omkomen bij een motorongeluk. Hij is de volmaakte uitdrukking van de beschaving, die tenslotte gedood wordt door zijn eigen ontwikkeling.”

Treurig-opgewekt gaat hij verder: “Het heeft geen zin, Heer Jezus, tegen hem te zeggen dat hij moet veranderen en worden als een kind; want hij is volwassen geboren.” (En als hij niet volwassen geboren was, zou de school hem wel uitbroeden als volwassene en — klaar).

Als tegenstelling voor deze arme volwassen kinderen stelt J. Anker Larsen het kind, dat niet minder levendig is, maar die rust heeft in zijn beweging en verwachting in zijn gemoed over alles en allen. “Zijn ogen zijn als twee kleine ramen met brandende kerstbomen er in.”

Voor hen, die het moeilijk vinden om J. Anker Larsens eeuwigheidsondervinden te accepteren, omdat er een dogmatische basis aan ontbreekt, kan het misschien nuttig zijn, geconfronteerd te worden met de mooie herinnering, die Johan Skjoldborg schrijft over zijn moeder in *Mijn boek der herinneringen*: “Zij had vanuit haar hoek van de bank voor zichzelf een pad, dat direct leidde naar de schepper van hemel en aarde, de alom levende vader. En op dat pad groeide nooit gras, want het werd dag en nacht gebruikt. Zij was zwak in de dogmatiek, maar sterk in het geloof. Nooit hoorde ik haar kwaad spreken over andere mensen. Zij kende geen koffiepraat en kwam zelden buiten. Maar zij kende een weg, die de wereld niet kent. Zij ging de directe weg van de aarde naar de hemel.”

Het is gemakkelijk genoeg om zo'n oude vrouw dweepziek en sentimenteel te noemen. Gemakkelijk genoeg ook om J. Anker Larsen zo te noemen. Daar kan alleen maar het volgende over gezegd worden:

Lees zelf en vraag U zelf af, of U een onsentimenteler en eerlijker mens kunt vinden dan J. Anker Larsen.

Pinksterzon.

Het eerder genoemde boek *De Baai* en dat, wat hier behandeld zal worden, *de Pinksterzon*, zijn wel de twee werken van de schrijver, die op de eenvoudigste wijze uitleggen, wat J. Anker Larsen ons direct meedeelt in *Met open deur*. *De Pinksterzon*, die verschijnt in 1910, is zijn eerste grote werk. De titel zinspeelt waarschijnlijk op de werking van Gods geest en het uiteenvallen van religieuze systemen en kerkelijke begrenzing.

Een kerk kan niet bestaan zonder een grondslag van leerstellingen. Maar het is een kolfje naar Anker Larsens hand om aan te tonen, dat leerstellingen slechts begrenzingen zijn; wordt het meer, dan wordt het levensaanschuwing, een soort toeschouwers mentaliteit, geen *leven*.

In *De Pinksterzon* is, zoals een goede vriend van de schrijver, regisseur Egill Rostrup, heeft gezegd, sterk aangetoond, dat “het religieuze gevoel wordt beschadigd bij een botsing met ieder bestaand religieus systeem, omdat dat altijd gekoppeld is aan een praktisch maatschappelijk toevallige en futiele (nietszeggende) moraal en ethiek”. (Gads danske magasin 1923, blz. 513).

In dit boek is een vermoeden van een tijdsbeeld, iets, wat zeer zelden bij J. Anker Larsen aangetroffen wordt. Er wordt een onweer waargenomen in het zuiden, waar ook Duitse vlootoefeningen in de Oostzee voor de eerste wereldoorlog plaatsvinden. De jonge domineesvrouw vraagt: “Is dat de donder of een kanonschot?”

“Het is het enige vervelende in de zomer, dat men zelfs op de meest onbewolkte dag er niet zeker van is, of er geen onweer komt.” Nee, niets is zeker in deze wereld. En zij heeft geen religieuze vrijheid tegenover de wisselvalligheden van het bestaan. Zij is gebonden aan deze wereld.

Door een heftige belevenis leert haar man, dominee Nemo, dat Gods rijk niet bestaat in een geloofsvorm, maar in dit leven op aarde. Maar door die ervaring botst hij met de gangbare vormen. Zijn huwelijk lijdt schipbreuk, zijn gemeente raakt verdeeld. Slechts kreupelen, dwazen en kinderen begrijpen het ware wezen van de religie, die is verborgen voor de wijze en verstandige, maar geopenbaard wordt voor de onmondige. Tot nu toe bestond zijn gemeente uit mensen, “die midden in het leven, dat ze zagen en voelden, stonden”; ze behartigen hun belangen; “daaruit bestaat het nuchtere en het normale.” Maar voor de kreupele Hans Jensen en de gekke “bisschop van Efesos” is dat “normale” leven voorbij, en domineeszoon Jørgen was er nog niet mee begonnen.

Hier midden tussen staat de zich opofferende boer Lars Andersen, die de onbetrouwbaarheid van de wereld niet meer kan verdragen en daarom zelfmoord pleegt; maar dat was toch beter dan dat hij aan zichzelf had gedacht en een ridderorde had gekregen — voor zijn liefdadigheid.

Voor dominee Nemo is de overgeleverde religie gestold in vormen en afgestemd op de gangbare maatschappelijke orde en het zogenaamde normale, prestatiegerichte leven. “Het waardevolste van alle gevoelens, het religieuze, moest sterven door gebrek aan voedsel. Daarom moesten er mensen tevoorschijn groeien, in wie het leven zo sterk was, dat het door alle oude vormen heen brak. Een nieuw type mens moest komen, die alle christelijke vroomheid, heiligheid en vurigheid verenigde met een moderne vrije geest — ”; dat is de pinksterzon, Gods rijk midden in de wereld, waar J. Anker Larsen over schrijft.

Maar de naam van de dominee is Latijn en betekent *Niemand*. Het zal nauwelijks verkeerd zijn dat zo te duiden, dat geen dominee de volledig ware religie kan brengen, omdat hij is gebonden aan zijn ambt, zijn dogma's en de praktische maatschappij, en toch is de schrijver groot genoeg, om een barmhartig licht te werpen op de daden van de dominee door middel van de oude proost Arnesen, die maar weinig geeft om opvattingen; hij wil slechts het leven.

Ja, daar waar het leven is, het religieuze leven, daar schijnt de pinksterzon — zelfs in de kerk, ondanks diens leerstellingen, ceremonies en de hele onbehaaglijke kerkelijkheid.

Hansen.

In 1949 verschijnt J. Anker Larsens laatste roman *Hansen*, die opgevat kan worden als zijn geestelijke testament, waarin de kandidaat een naam heeft gekregen.

Hansen is een oude lector, die wij ontmoeten in de lerarenkamer van de school. Allen zijn gejaagd, met uitzondering van hem. Allen hebben zo snel een mening, behalve hij. Allen zijn min of meer trots op hun kennis en verstarren in hun opvatting, behalve hij. Hij drukt zich meerdere keren uit met een gezondheid en explosiviteit, die een nette burger van zijn stuk kan brengen. Hansen is, in één woord, *levend*, waar zijn jongere collega's min of meer vastgeroest zijn in hun eigen voortreffelijkheid, zoals bijvoorbeeld drs. Rask*, die zijn naam niet voor niets draagt; want hij is altijd snel met zijn mening en conclusies.

Een lerarenkamer is als een stukje Denemarken. Het zoemt in de lucht van de leerstellingen, levensaanschouwingen en stromingen; dagelijks worden nieuwe te berde gebracht, maar Hansen is in zijn leven zoveel ismen tegen gekomen, dat hij niet meer versted staat van een nieuwe. Hij is niet gemakkelijk te misleiden. Hij ziet, hoe de mensen, met en zonder God, de boel oplichten. Bijv.: "Eerst heeft Hitler God verbannen, en later, toen het moeilijk begon te worden, maakte hij hem tot erelid van de partij."

Hansen maakt zich niet veel ingewikkelde voorstellingen van God. Het is hem voldoende, dat hij God kan *merken*. Hansens leven is op een bepaalde manier een ononderbroken gebed dat luidt: "uw wil geschiede, niet de mijne".

"Konden mensen het maar laten om de slagader van het christendom af te binden met strenge, harde leerstellingen, dat zou een zegen zijn."

Hansen heeft rust en eeuwigheid in zijn leven, terwijl de meeste mensen "ijdele doelen najagen en in alle mogelijke richtingen afleiding zoeken, omdat men het niet kan verdragen in stilte te rusten. De meeste haasten zich weg van het leven, terwijl ze geloven, dat ze zich er midden in storten."

Hansen heeft een collega, Blom, die communist is. Op een avond, dat ze samen naar huis lopen, waagt Hansen het om met een opmerking te komen: "Nu heb ik mijn hele leven over vooruitgang gehoord — maar *goedheid*? Ik heb niet gehoord, dat men daar behoefte aan heeft." Hierop antwoordt Blom, dat het komt met de verlichting. Dan zegt Hansen: "Goedenacht."

Hansen vindt, dat er een mist van opvattingen over het land hangt, die het leven voor de mens verbergt. En dat leven is hem het dierbaarst. Wat een verantwoordelijkheid om mens te zijn! Als hij niet een kinderlijk vertrouwen had in woorden als "vrees niet", "heb vertrouwen", "wordt als de kinderen", zou de verantwoordelijkheid hem al te groot zijn.

Hansen helpt een jong meisje, dat door het rationalisme van leraar Blom in zielsnood is komen te verkeren. De schrijver laat haar aan het slot van het boek

* Rask = snel

trouwen met een dominee, en daarmee laat J. Anker Larsen, als zo vaak eerder, de eerbied zien die hij heeft voor de kerk, die hij bekritiseert.

Als men *Hansen* leest, denkt men onwillekeurig aan zijn tegenstelling *Larsen* in Kjeld Abel's toneelstuk *De melodie die zoek raakte*.

Larsen had zich gesloten voor het leven, terwijl Hansen zijn openheid heeft bewaard. Larsen zag slechts de zichtbare wereld; Hansen kent ook de onzichtbare. Larsen wist alleen maar wat kennis is; bij hem was het diploma een toegangsbewijs tot een zeker bestaan; er was geen leven in hem, en daarom kon hij geen verbondenheid hebben met andere mensen. Hij bleef een egoïst. Voor Hansen is een examen slechts een noodzakelijkheid, dat je moet doorstaan. Hij is zo vol leven, dat hij blijheid en goedheid uitstraalt naar anderen. Het is goed om zijn vriend te zijn en hij is een goed burger.

Beiden hebben kennis opgedaan en we zien daarbij, dat kennis een twee-duidig begrip is. Velen leggen het uit als: kennis is macht. Maar het moet ook — en eerst en vooral — betekenen: geest is macht. Maar de mensen zeggen: “Van kennis weten we, wat het is, — maar wat is geest?” Daarom is de melodie zoekgeraakt, alles wordt zo vlak, zo slecht.

Hansen heeft verbinding met de onzichtbare levenskracht, die wij geest noemen. Hij was geen slaaf van zijn kunnen en weten. Hij beheerste zijn kennis, zoals men een gereedschap beheerst. Hansen is een getuigenis van de superioriteit van de geest over het materiële. Bij Larsen en Hansen denkt men dan aan een eigenschap, dat de een ontbreekt en de ander bezit, en dat is *zelfleven* — een woord, dat Ludwig Feilberg heeft bedacht.

Ludwig Feilberg wordt af en toe genoemd als de leermeester van J. Anker Larsen. Maar J. Anker Larsen ontkende iets van hem te weten.* En zo'n ontkenning is daarom interessant, omdat critici dan meer en meer geneigd zijn om te zeggen, van wie een kunstenaar het heeft geleerd.

Men kan niet begrijpen, dat mensen op verschillende manieren hetzelfde gezichtspunt kunnen bereiken, zonder dat van elkaar te weten. Of zijn het critici, die willen pronken met hun grote belezenheid? Iets heel anders is het, dat het goed is, Feilberg te kennen in verband met J. Anker Larsen.

Het woord *zelfleven* kan ons, zeker in eerste instantie, vreemd lijken en kan gemakkelijk opgevat worden als egoïsme; maar het betekent kort gezegd de

* Niet helemaal waar: in *Met open deur* schrijft J. Anker Larsen, dat hij vluchtig kennis genomen heeft van Feilberg. (noot van de vert.)

eigenschap om zelf te leven, in tegenstelling tot het leven uit de tweede of de tiende hand, of wat erger is: helemaal niet te leven.

“We leven pas, als we zelf leven,” zegt Feilberg, en hij gebruikt een beeld: “Er zijn enkele mensen, die een gelukkige hand hebben, en voor wie alles zo gemakkelijk lijkt te liggen. Als ze maar komen, dan is alles goed. Ze kunnen altijd een moeilijkheid oplossen en staan altijd klaar met een: “zal ik even”. Dat zijn mensen met *zelfleven*, graag geziene mensen die van jongs af aan geleerd hebben om zich te vermannen. Zulke mensen moeten we hebben in geestelijk opzicht.”

Dus: een geestelijke vitaliteit, geestelijk leven, dat uitstraalt naar anderen en goed doet aan anderen.

Maar het is net, alsof de opvoeding van thuis en school er overwegend van uitgaat, het kind en de jongere te leren, alleen maar te bestaan om carrière te maken, en daarvoor, omwille van levensonderhoud en ijdelheid, vergeet men het kind en de jongere te leren, het leven *te leven*.

Feilberg, die in het land werkte omstreeks de eeuwwisseling en o.a. toezichhouder was bij onze volkshogescholen, zag, dat de mens in zijn roes van het gemeenschapsleven vergeet, om zichzelf te zijn.

Feilberg zag het als de eigenlijke taak van de volkshogeschool, “de mensen te leren zelf te leven”.

“Wat de volkshogeschool wil is met één woord gezegd: die wil leven. Dat is zijn onmiskenbare verdienste, en we zullen ons herinneren dat hij het was, die de levenszaak in Denemarken naar voren bracht.” Zodoende werd de volkshogeschool en diens verwante arbeid een strijd tegen het materialisme en een vernieuwing en een tegenbeweging voor het academisch woestijnleven, waarvan de sporen tot in de volkshogeschool te vinden zijn.

Zonder daar iets van af te weten, heeft J. Anker Larsen Feilbergs strijd voortgezet, — de strijd om de levenszaak in Denemarken.

Het geslotene en het opene.

Het geslotene en het opene zijn twee uitdrukkingen, die men steeds tegenkomt bij J. Anker Larsen — het dode en het levende.

Hij noemt dat de kwestie van het spontaan kunnen ervaren.

Zoals bekend, staat het beste in een boek tussen de regels, en tussen de regels bij J. Anker Larsen kan men daar ongeveer het volgende lezen:

Als je zin hebt, om rond te rennen met een flora en een loep, en om bloemen in stukken te snijden, dan moet je dat vooral doen. Maar er zijn veel mensen, op wie dat soort verlamdend werkt. Die hebben er meer profijt van, zich spontaan blij te voelen met Gods wilde bloemen.

Als je zin hebt, om schrijvers te rubriceren en te ontleden, dan moet je dat vooral doen. Maar weet, dat je dan heel gemakkelijk de poëzie verstikt.

Als je binnen de kunst van de muziek, het schilderen en het beeldhouwen regels wilt maken en details wilt onderzoeken, dan moet je dat vooral doen. Het kan soms goed zijn, om over één ding iets gedetailleerd te weten; maar de spontane ervaring is een waarde op zichzelf en alle geleerde doctorandici moeten er voor oppassen zich niet te verliezen in details bij een kunstwerk, wat ze zelf nooit zouden kunnen scheppen.

Als je helemaal in de ban van dit werk bent, kan het voor jouw gevoel wel juist zijn, maar je mist een belangrijke menselijke waarde, als je nooit de tijd neemt. Als je weet, wat de Deense volksaard inhoudt, wees dan blij met je rijkdom; maar wordt niet betweterig. Misschien kan die brutale loopjongen of die zwijgzame dagloner je nog het één en ander leren.

Als je het leven gebaseerd hebt op een christelijke visie, dan kun je jezelf er aan warmen, maar wees er ook zeker van, dat het dogmatisme heel gemakkelijk een dwangbuis kan worden, zodat men benauwd wordt op de borst.

Een mens kan wegwijnen in zijn ambt, de arbeid kan een tredmolen voor ons worden, de gezondheid iets vanzelfsprekends, iemands eigen politieke of geestelijke kliek het enig zaligmakende enzovoort. Of alles wordt ons aangeleerd, van buiten geleerd, gewoonte, zodat wij noch kunnen zien, noch kunnen horen, en wij zijn helemaal de eigenschap kwijtgeraakt om ons te verwonderen. Wij vragen niet meer.

We hebben het nodig om uit onze gewoonten, waar wij ons zo gemakkelijk aan over geven, getrokken te worden, om voor de vraag gesteld te worden: *Leef je nog?*

Deze vraag springt misschien wel het duidelijkst naar voren in J. Anker Larsens verhaal *Het papieren scheepje*, dat handelt over een mens, die ondanks zijn schitterende carrière last heeft van levensmoeheid. Hij stierf reeds als zevenjarige, toen hij naar school moest, aldus J. Anker Larsen — de leraren vergiftigden hem.

Zijn de school en de kerk met al hun welgemeendheid en patenterende rechtgelovigheid misschien zo gevuld met angst, dat ze het leven in de weg staan?

Maar hoeveel of hoe weinig de school en de kerk daar ook tegen mogen zondigen, het wordt toch uiteindelijk een vraag aan ieder mens afzonderlijk, in hoeverre wij sterven als zevenjarige of op een later tijdstip, ook al lopen we voortdurend op onze benen rond. Sluiten wij ons op in meningen, zaken doen, lekker eten, norsheid, in plaats van open te staan voor dat fantastische, feitelijke mensenleven?

Eens waren wij levend — toen wij speelden. Kunnen wij ons overgeven aan ons werk als aan een spel? Is iedere nieuwe morgen een wonder voor ons?

J. Anker Larsens eigen woorden zijn: “De aarde is werkelijk nieuw geschapen voor ieder kind, nooit heeft een voet die betreden, voordat het zelf begon te lopen. De aarde is groen en de hemel is blauw, en de aarde wordt pas lelijk en grijs, en de hemel pas leeg, wanneer de mens dat zelf is geworden.